OBSERVAŢII PRIVIND PROGRAMUL PARTIDULUI NAŢIONAL LIBERAL DIN PERIOADA 1918—1921

de

ION AGRIGOROAIE

Perioada imediat următoare primului război mondial este cunoscută ca o perioadă de puternice frămîntări economice, sociale şi politice. Regimul burghezo-moşieresc a cunoscut o adîncă criză ce a avut la bază cauze imediate, izvorîte din consecinţele războiului, care au acţionat într-un anumit stadiu de dezvoltare a societăţii româneşti, în condiţiile nedesăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice. Desăvîrşirea unităţii de stat a creat deosebite posibilităţi în vederea dezvoltării mai rapide a forţelor de producţie. În acelaşi timp, au apărut noi probleme, dificile, ce trebuiau rezolvate de cercurile conducătoare româneşti, nevoite, în faţa avîntului revoluţionar al maselor populare şi a unor necesităţi social-economice obiective, să promită şi să satisfacă cerinţele acestor mase, în limite impuse de menţinerea şi întărirea regimului respectiv. În acest sens, este cunoscut faptul că toate partidele şi grupările politice burgheze au elaborat în perioada 1918—1921 programe ce cuprindeau, fie şi formal, reforme şi măsuri cu caracter democratic.

Factori asupra cărora nu ne oprim aici au determinat schimbări în structura economică şi social-politică a României postbelice. Burghezia şi relaţiile de producţie capitaliste înregistrează o consolidare în timp ce moşierimea şi rămăşiţele feudale au cunoscut o restrîngere considerabilă, fără a fi însă înlăturate. Clasa muncitoare se dezvoltă considerabil, atît numeric, cît şi ca forţă conştientă de rolul ce-l are de îndeplinit în societate. Toate acestea au provocat, în cadrul unui proces complex, din care nu trebuie neglijaţi nici factorii subiectivi, schimbări importante în viaţa politică a ţării. Partidul conservator va dispare practic de pe arena politică; se consolidează, după o perioadă de transformări, Partidul naţional-liberal, în care creşte rolul marii burghezii industriale şi financiare. Viaţa politică s-a complicat prin înfiinţarea de noi partide, preocupate să-şi creeze o anumită bază economică şi socială prin atragerea diferitelor categorii ale burgheziei, sau a ţărănimii, considerată în noile condiţii ca o importantă masă electorală. Atît partidele vechi, aflate în proces de reorganizare, de adaptare, cît şi cele noi, urmărindu-şi consolidarea, au avut, cum era şi firesc, preocuparea centrală de a-şi întări sau a-şi forma o cît mai puternică bază socială, lucru ce nu se putea realiza decît ţinînd cont de transformările multilaterale cunoscute de România în anii războiului şi în anii imediat următori. Conţinutul programelor partidelor politice, elaborate acum, dovedeşte din plin acest lucru.

În viața politică, forța cea mai avansată a fost pînă în 1921, Partidul socialist. Din documentele programatice ale acestuia, din importantele acțiuni organizate de elementele înaintate etc., rezultă cu prisosință poziția sa înaintată și rolul său în contextul epocii. Marea majoritate a membrilor săi s-au pronunțat, în condiții pe care nu le analizăm aici, pentru transformarea partidului socialist în partid comunist și afilierea sa la Internaționala a III-a, pentru adoptarea unei linii consecvent revoluționare.

Crearea P.C.R. în mai 1921, avînd la bază ideologia marxist-leninistă, a constituit un moment de cea mai mare însemnătate în istoria clasei muncitoare și a patriei noastre. „Prin aceasta — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — lupta revoluționară se ridică pe o treaptă superioară, se dă un puternic avînt procesului de clarificare ideologică, politică a mișcării muncitorești, dezvoltării conștiinței de clasă a proletariatului și celorlalte mase muncitoare ale poporului" [1].

În paginile următoare, ne propunem să facem unele aprecieri în legătură cu programul partidului național liberal din perioada 1918—1921. În redactarea materialului, ne-am folosit de documente de arhivă, de presa P.N.L., de dezbaterile parlamentare, de lucrări aparținînd literaturii burgheze și de studii aparținînd istoriografiei contemporane.

După cum este cunoscut, Partidul național liberal a procedat, după răscoala din 1907 și în preajma primului război mondial, la o modificare a programului său. Ca partid de guvernămînt, în perioada 1907—1910/1911, P. N. L. elaborase o legislație agrară menită să limiteze, în parte, abuzurile săvîrșite de marii proprietari și arendași, iar în 1913, prin scrisoarea-manifest a lui Ionel I. C. Brătianu din septembrie și prin congresul general din octombrie, el a înscris în programul său cele două reforme importante, reforma agrară (în sensul exproprierii parțiale a moșiilor de peste 1000 ha și vînzarea lor la țărani) și reforma electorală (înlocuirea celor trei colegii cu un colegiu unic, în care să voteze toți bărbații știutori de carte.) Ajunși la guvern, la începutul anului 1914, liberalii au pus în discuția parlamentului modificarea constituției în sensul aplicării ulterioare a reformelor amintite. După dezbateri aprinse, Parlamentul s-a declarat pentru revizuirea constituției și a trecut la alcătuirea comisiilor pentru studierea reformelor. Izbucnirea primului război mondial a determinat P.N.L. la o amînare a modificării constituției și a legiferării reformelor.

Zbătîndu-se în greutăți izvorîte din nedesăvîrșirea revoluției burghezo-democratice, burghezia, cercurile ei politice, și-au dat seama de necesitatea aplicării unor măsuri care să dea un impuls dezvoltării industriale, să-i întărească baza economică și socială (la orașe și sate) și, prin aceasta, forța politică și rolul de clasă dominantă în cadrul regimului respectiv. Alături de aceasta, teama de masele populare a jucat un rol important; trebuia evitată o nouă ridicare a țărănimii ca cea din 1907 și acest lucru nu se putea realiza numai prin promisiuni demagogice, ci prin măsuri practice, printr-o politică de cedare a unei părți pentru a nu pierde totul. Evident că nimeni nu poate nega caracterul demagogic al propagandei făcute în jurul reformelor promise, caracterul diversionist în cadrul luptei pentru putere. Influența realităților din sudul Dunării, activitatea unor grupări ca cea a lui C. Stere, a „haretiștilor" sau a unor foști socialiști „generoși", au fost factori care au avut, în mod diferit, o anumită influență dar nu au fost factori determinanți în modificarea programului P.N.L. în preajma războiului.

Analiza evenimentelor din timpul și de la sfîrșitul războiului vine în sprijinul afirmațiilor noastre. În condițiile de puternic avînt revoluționar, toate grupările politice burghezo-moșierești au dedus necesitatea aplicării, în măsură diferită, a celor două reforme pentru salvarea și întărirea regimului. Războiul și consecințele sale, desăvîrșirea unității de stat, avîntul revoluționar, au grăbit la maximum legiferarea

[1] Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*. Editura politică, București, 1966, p. 25.

și aplicarea lor într-o măsură și în limite decurgînd din poziția de clasă a legiuitorului și a organelor de aplicare, din neasigurarea lor materială în condițiile regimului burghezo-moșieresc etc. Evenimentele amintite au determinat guvernul național liberal să legifereze la sfîrșitul anului 1918, reformele promise în 1913 și 1914 pentru ca celelalte guverne ale perioadei, la rîndul lor, să continue legiferarea și să înceapă aplicarea lor în limitele menționate mai sus.

Partidul național-liberal a trecut, în perioada imediat următoare primului război mondial, printr-o criză recunoscută chiar de fruntașii săi. P.N.L. a înregistrat, din considerente pe care nu le prezentăm aici, o scădere considerabilă a popularității, fapt oglindit și de rezultatul primelor alegeri desfășurate pe baza legii votului universal, din septembrie 1919, cînd a obținut numai 103 de mandate în parlament, în timp ce Partidul național român a obținut 205, iar țărăniștii 130 [2].

Conducerea P.N.L. a încercat să-și refacă popularitatea, să-și întărească baza socială, prin anumite măsuri cu caracter organizatoric, prin o lărgire a programului (incluzînd noi prevederi, modificînd altele), printr-o intensă propagandă ș.a.

După o întrerupere de doi ani și jumătate, și-a reluat activitatea, la începutul anului 1919, Cercul de studii al partidului din București. Aici, s-au organizat cicluri de conferințe săptămînale, dezbătîndu-se pe larg probleme ale doctrinei și programului P.N.L., în special, prin contribuția unor fruntași ai partidului. Cercuri de studii ale P.N.L., au fost înființate și în alte orașe dar activitatea lor a fost mult mai restrînsă.

În aceeași direcție a acționat și presa P.N.L.. Ne referim, în primul rînd, la ziarele „Viitorul" la București, organul central al partidului, „Înfrățirea" la Cluj, „Nădejdea" la Timișoara, apoi la revistele „Democrația" și „L'Indépendance Roumaine". Au fost editate numeroase broșuri, materiale electorale, s-au organizat dezbateri publice, întruniri etc. în vederea atragerii unui număr cît mai mare de simpatizanți.

În cursul anului 1921, conducerea P.N.L. întreprinde o operație de refacere a organizațiilor locale și județene, de înființare de noi organizații, de alegere a comitetelor județene [3]. Deși s-a acordat o atenție deosebită noului teritoriu, rezultatele n-au fost, cu excepția Banatului, în măsură să mulțumească P.N.L. Pe de o parte, nu a putut fi înlăturată influența partidelor existente mai dinainte în acest teritoriu, pe de altă parte, propaganda unor partide noi, ca cel țărănesc și al poporului, a avut, din motive asupra cărora nu insistăm aici, succese mai mari.

Congresul din 27 noiembrie 1921 al P.N.L. a ascultat darea de seamă asupra reorganizării partidului, a analizat formele propagandei utilizate de partid, a adoptat noul statut și program, a ales Comitetul Central al partidului [4].

Proiectul de program prezentat de I. G. Duca [5] este, după părerea noastră, cel mai dezvoltat document de acest fel al P.N.L. din perioada 1918—1921. Față de manifestul—program amintit mai sus, din aprilie 1920, în programul din noiembrie 1921, problemele sînt tratate mai pe larg și mai bine sistematizate.

În general, în cazul problemelor comune ridicate în cele două documente, nu exista deosebiri în rezolvarea lor, cu excepția *„chestiei financiare"* unde se înre-

---

[2] Marcel Ivan, *Evoluția partidelor noastre politice în cifre și grafice, 1919—1932*, Sibiu ș.a. p. 26.

[3] O comisie a P.N.L. a elaborat, în februarie 1920, un anteproiect de statut, care a fost aprobat apoi de adunarea tuturor președinților organizațiilor locale. Reorganizarea a mai avut la bază și manifestul—program citit de Ion I. C. Brătianu și aprobat de adunarea din 24 aprilie 1920, a șefilor organizațiilor P.N.L. din țară.

[4] „Viitorul", 30 noiembrie 1921. Lucrările congresului s-au desfășurat la București în sala Eforiei. Congresul a fost pregătit intens printr-o largă propagandă în presa partidului, prin adunările organizațiilor județene, prin întruniri etc.

[5] Programul din noiembrie 1921 se află în Arhiva Bibliotecii centrale de stat, Fond St. Georges, pachet XLV, dosar 4 (P.N.L., Programe și declarații 1863—1933), f. 61—69. El a fost reprodus și în „Democrația", nr. 11—12, noiembrie—decembrie 1921, p. 594—603 și în „Viitorul" din 1 decembrie 1921.

gistrează o modificare în sens antidemocratic. Afirmațiile din aprilie 1920, după care P.N.L. va cere „contribuabilului sacrificiile reclamate de situația noastră financiară", „introducerea impozitului progresiv pe venit", „sporirea taxelor succesorale, în deosebi a celor pe moștenirile indirecte" [6], au fost înlocuite prin prevederi mult „îndulcite" printre care „un impozit progresiv pe venit mai simplu și mai moderat" și desființarea, de regulă, a impozitului pe cifra de afaceri [7].

Credem că aceste modificări se explică prin nemulțumirea cu care au întîmpinat anumite cercuri ale burgheziei reforma fiscală adusă de N. Titulescu în calitate de ministru de finanțe și votată în Cameră la 25 iunie 1921 [8].

Conducerea Partidului național-liberal își manifesta astfel dezacordul cu introducerea unor principii mai democratice în sistemul de percepere a impozitelor, prevăzute de reforma lui Nicolae Titulescu. Se evidențiază, și prin acest exemplu, caracterul pur formal, demagogic, al unor prevederi programatice ale P.N.L., faptul că ele erau simple promisiuni menite să atragă anumite categorii sociale.

Problemele programului P.N.L. au constituit subiectul a numeroase articole din presa partidului, a unor dezbateri din Cameră, a conferințelor de la Cercul de studii, a unor lucrări de amploare mai mare (și în special, pentru perioada aceasta, cele ale profesorului universitar D. Drăghicescu [9]) ș. a.

Reprezentanții partidului foloseau orice prilej pentru a dovedi justețea programului liberal, singurul, după ei, care ar fi corespuns intereselor întregii națiuni și care, pus în practică, ar fi putut să scoată România din criza ce a urmat primului război mondial.

Nu vom insista prea mult asupra primii părți a programului, ce are un caracter general-teoretic. Reprezentanții P.N.L. precizau, întotdeauna cînd aveau prilejul, că partidul lor este în primul rînd un partid al ordinii, al progresului realizat numai pe calea reformelor, al democrației bazată pe înfrățirea socială. Poziția de clasă era învăluită într-o frazeologie menită să inducă în eroare masele largi populare, să înfățișeze P.N.L. ca reprezentant al intereselor întregii națiuni. „Idealul nostru politic— declara deputatul liberal I. N. Micescu, în ședința Adunării deputaților din 27 decembrie 1919 — a fost totdeauna să realizăm ordinea prin libertate și progresul prin democrație. Propășirea națională, progresul și interesul națiunii întregi a fost preocuparea noastră constantă și, progresul d-lor, nu ne-a apărut decît ca o ordine care se îmbunătățește" [10]. Într-o cuvîntare rostită la Cercul de studii, la 16 ianuarie 1921, Al. Alimănișteanu, arăta, între altele, că „...idealul partidului liberal este *democrația* și tinde la realizarea acestui ideal prin muncă, cinste și dreptate"... [11].

Cîtiva ani mai tîrziu, în cadrul expunerii făcute la Institutul social român, I. G. Duca se ridica din nou împotriva principiului luptei de clasă, prin care „progresul e amenințat", spunea el, și se pronunța pentru *ordine, democrație, naționalism, armonie socială*, pentru „progresul sub toate formele însă al concepției proprietății individuale" [12]. P.N.L. definea ura de clasă „ca o primejdie națională" și combătea „pe acei care urmăresc nimicirea organizației sociale" [13] (existente — n.n.). În toate aceste formulări, apare principiul apărării proprietății individuale, propriu, de altfel,

---

[6] Arhiva B.C.S., Fond St. Georges, pachet CCII, dosar 3 (P.N.L.) nep.

[7] Ibidem, pachet XLV, dosar 4 (P.N.L., Programe și declarații 1863—1933), f. 64; „Democrația" nr. 11—12 noiembrie—decembrie 1921, p. 599.

[8] I. M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Editura științifică, București, 1966, p. 84.

[9] D. Drăghicescu, *Evoluția ideilor liberale*, Buc. 1921 și *Partide politice și clase sociale*, Buc. 1922. Capitole din aceste lucrări constituiseră deja obiectul unor conferințe la Cercul de studii și a unor materiale din presa partidului.

[10] „Monitorul oficial", partea a III-a, nr. 22 din 22 ianuarie 1920, Dezbaterile parlamentare, Adunarea deputaților, p. 297.

[11] „Viitorul", 24 ianuarie 1921.

[12] I. G. Duca, *Doctrina liberală în Doctrinele partidelor politice*, Buc., 1924, p. 103—105.

[13] „Viitorul", 1 decembrie 1921.

într-o formă sau alta, tuturor doctrinelor burgheze. Se poate însă observa o încercare de adaptare a acestui principiu la noile condiţii social-economice, fără a se atinge cu nimic esenţa sa de clasă.

Marea burghezie şi P.N.L. care îi reprezenta interesele, era preocupată de a-şi întări baza economică prin restrîngerea marii proprietăţi funciare şi prin creşterea rolului statului, a intervenţiei sale în economie. În acest sens, şi decurgînd deci tocmai din caracterul burghez al principiului, programul şi doctrina P.N.L. a suferit, în decurs de aproximativ un deceniu, modificări sensibile.

Manifestul-program al P.N.L. din ianuarie 1911, afirma cu toată tăria că trebuie „să desrădăcinăm ideea greşită şi primejdioasă... că statul poate şi trebuie să fie distribuitorul direct şi etern al pămîntului" şi promitea „marii agriculturi tot sprijinul nostru pentru dezvoltare" [14].

Aşa cum s-a mai arătat, în septembrie 1913, I. I. C. Brătianu s-a pronunţat pentru exproprierea parţială a proprietăţii mari. Congresul partidului din 1914 introduce în programul acestuia exproprierea, în iunie 1917 se modifică Constituţia, permiţîndu-se reforma agrară în scopuri „de utilitate naţională", şi, în decembrie 1918, guvernul liberal, cu I. G. Duca la Ministerul agriculturii, dă decretul-lege pentru expropriere, în limite mai largi decît cele prevăzute în 1914.

„...Ţinem numai să accentuăm — declara un deputat liberal, în şedinţa din 27 decembrie 1919 a Camerei — că pentru noi, ea (reforma agrară — n.n.) reprezintă tipul reformei cu care am ilustrat tendinţa noastră de a realiza cît mai mult armonia socială, restabilind respectul proprietăţii... Extremele trebuiau apropiate. Proprietatea mare era condamnată, dacă nu înţelegea pericolul care o ameninţa, să nu mai inspire respectul unui drept ci ura unui privilegiu, pentru că ameninţa să devie dintr-un instrument de producţiune, un monopol" [15].

Şi, în 1920 şi 1921, în programele sale, P.N.L. s-a pronunţat pentru terminarea operaţiei de expropriere şi împroprietărire a ţărănimii, în condiţiile preconizate de legile respective.

În legătură cu cealaltă preocupare — întărirea intervenţiei statului în economie (evident, a statului burghez şi pe cît posibil a guvernului liberal) acest lucru rezultă clar din litera şi în special din spiritul programelor liberale din această perioadă. După cum se ştie, „naţionalizarea" întreprinsă în anii guvernării din 1922—1926 — considerată, ca şi expropierea „o formulă de progres social" [16] s-a efectuat, în măsura în care s-a efectuat, prin intervenţia directă a statului, în folosul marii burghezii româneşti.

La D. Drăghicescu găsim, în privinţa proprietăţii, o poziţie care depăşeşte limitele existente în programele oficiale ale P.N.L. El se pronunţă, în mai multe rînduri [17], pentru extinderea exproprierii din agricultură şi la industrie, pentru exproprierea uzinelor şi întreprinderilor industriale, utilizînd chiar termenul de „expropriere forţată" [18]. D. Drăghicescu cere şi introducerea impozitului progresiv pe venit şi desfiinţarea treptată a moştenirilor [19]. Evident că profesorul universitar nu depăşeşte înţelegerea de clasă a problemei dar, în limitele esenţei burgheze a principiului de proprietate, se pronunţa pentru o repartiţie mai democratică a acesteia în industrie, după modelul, spunea el, oferit de agricultură. Dar, conducerea P.N.L., reprezentînd interesele marii burghezii, nu a introdus în programul din perioada 1918—1921 „exproprierea şi în industrie"; în ce priveşte impozitul pe venit şi pe moştenire, existent

[14] Arhiva B.C.S. Fond St. Georges, pachet XLV, dosar 4 (P.N.L., Programe şi declaraţii 1863—1933), f. 52—53.

[15] „Monitorul oficial", partea a III-a, nr. 22 din 22 ianuarie 1920, Dezbaterile parlamentare, Adunarea deputaţilor, p. 298.

[16] G. Duca, *op. cit.*, p. 108.

[17] D. Drăghicescu, *Partide politice*, p. 9 şi 82.

[18] D. Drăghicescu, *Evoluţia ideilor liberale...*, p. 32.

[19] *Ibidem*, p. 31—32. Autorul se pronunţă pentru „o concepţie a proprietăţii cît mai largă şi cît se poate mai relativă" care să permită intervenţia „puternică, adîncă" a statului.

în programul din aprilie 1920, a fost trecut și în cel din noiembrie 1921 dar într-o măsură mult mai moderată.

Programul P.N.L. din noiembrie 1921 prevedea necesitatea unei noi constituții, în raport cu modificările survenite în societatea românească la sfîrșitul primului război mondial și în anii imediat următori și în special cu desăvîrșirea unității de stat.

În conferința ținută cu prilejul redeschiderii Cercului de studii al P.N.L., din 14 februarie 1919, Vintilă Brătianu sublinia acest lucru. Se impune modificarea constituției „pentru a da statului român Constituția corespunzătoare" „noii situații", cît și pentru a unifica întregul regim, pînă azi supus principiilor atît de deosebite..." [20]. După cum au apreciat studiile apărute în ultima vreme, Constituția pregătită de liberali și adoptată în 1923, avea în limitele caracterului său burghez, elemente pozitive care o fac cea mai democratică constituție din perioada regimului burghezo-moșieresc. Constituția mai era necesară, spune Vintilă Brătianu și „pentru a se asigura... regimul democratic, libertățile publice și cele individuale" [21], la care noi facem observația că ea a înscris drepturi și libertăți democratice dar acestea nu au avut tocmai asigurarea pentru aplicarea lor deplină, în condițiile regimului respectiv.

Constituția trebuia, în concepția liberalilor, să înscrie „regimul parlamentar definitiv, precum și principiile care leagă administrația locală descentralizată de aceea centrală" [22].

Se aveau în vedere consecințele reformei electorale, între care și alegerea unei părți mai însemnate din Senat: „...Într-o descentralizare puternică trebuiesc în Senat reprezentanți ai vieții locale... Astfel căpătăm o înțeleaptă compunere a Senatului cu o majoritate formată din senatori aleși, trimiși ai sufragiului universal, la care se adaugă senatori de drept... [23].

Aceste prevederi aveau elemente pozitive; în special componența Adunării deputaților a cunoscut modificări în sensul unei anumite democratizări, însă era departe de a reprezenta interesele națiunii întregi așa cum încercau să o prezinte liberalii: „...Camera deputaților aleasă prin sufragiul universal cu reprezentarea minorităților... a devenit o oglindă fidelă a diferitelor curente de opiniune ale întregii țări..." [24].

Senatul și-a exercitat în continuare rolul său „ponderator", iar Adunarea deputaților era compusă în majoritatea zdrobitoare din reprezentanți ai burgheziei și moșierimii.

În afară de modificarea constituției, era necesară și unificarea legislativă și administrativă și ea a fost introdusă în programul P.N.L. din această perioadă.

Se prevede, pe drept cuvînt, că „una din preocupările cele mai grave va fi unificarea întregii legislațiuni pentru toată întinderea" statului național unitar, că „și pe terenul legiferării se impune o muncă tot atît de grea ca și pe celelalte terenuri"... [25]. Revizuirea codului civil trebuia să țină cont de legile și obiceiurile din noul teritoriu, „trebuiește căutată o împăcare" între legile acestuia și cele existente înainte. „Codul nostru să formeze însă nucleul în jurul căruia să se așeze dispozițiile de drept privat înrădăcinate în moravuri" [26], din noul teritoriu.

O atenție deosebită acordă programul P.N.L. reformei de unificare administrativă. Chiar la începutul anului 1919, Vintilă Brătianu arăta, în cadrul unei con-

---

[20] Vintilă I. Brătianu, *Problemele ce se pun pentru unificarea și consolidarea României...* în „Democrația", anul VII nr. 1, februarie 1919, p. 22.

[21] *Ibidem.*

[22] *Ibidem.*

[23] „Viitorul", 10 februarie 1921; vezi și C. Nacu, *Reflecțiuni asupra unor chestiuni constituționale și de drept privat* în „Democrația", anul VII, nr. 3 aprilie 1919, p. 138—139.

[24] „Viitorul", 10 februarie 1921.

[25] C. Nacu, *op. cit.*, p. 140 și următoarele.

[26] M. Paleologu, *Normele unei revizuiri a codului civil*, în „Democrația", anul VII, nr. 6, iunie 1919, p. 328.

ferințe ținute la Cercul de studii, că este necesară o organizare administrativă a țării, bazată pe o largă descentralizare administrativă și autonomie locală, pentru a se asigura „o funcționare cît mai normală a statului român de mîine" [27]. Această idee o găsim în toate documentele programatice ale P.N.L. din perioada noastră. P.N.L. se pronunța pentru o intensificare a vieții locale, pentru ca județul și comuna „să aibă viața lor de sine stătătoare" și combătea atît „centralizarea excesivă, cît și completa autonomie regională" [28].

Descentralizarea, creșterea autonomiei locale, erau concepute astfel încît să nu contravină unității statului: „... Să acordăm toate înlesnirile unei organizațiuni cît mai descentralizate — toate înlesnirile compatibile cu unitatea statului" [29] sau: „Descentralizarea trebuie așa făcută ca echilibrarea și amenajarea intereselor generale și a celor locale să aibă drept rezultantă unitatea și progresul statului" [30]. Desigur că ideea menținerii unității statului român, stat național unitar, era în esență justă numai că, în condițiile regimului burghezo-moșieresc, nu se putea realiza „o armonizare" a intereselor generale și a celor locale. De altfel, se menționa în mod special ca în viitoarea reformă administrativă „controlul statului se exercită prin supravegherea întregii administrații locale" [31], ceea ce, în practică, reducea simțitor „descentralizarea" preconizată de programul P.N.L.

În viitoarea organizare administrativă, locul principal urmau să-l ocupe comuna și județul, iar administrația publică să n-aibă caracter politic [32]. Consiliile comunale, județene și regionale, alese cu vot obștesc (cu reprezentarea minorităților), trebuiau să decidă în mod definitiv în chestiunile privind unitatea administrativă respectivă, avînd și resurse financiare complete.

Consiliile erau rezultatul unei reprezentări profesionale — a industriei, a agriculturii, comerțului și muncii — astfel „ca să constituie adunări coorporative care muncesc în comun pentru propășirea generală" [33]. Deși descentralizarea, ca idee, are un caracter democratic, chestiunile enunțate mai sus nu au avut, în programul P.N.L. decît un caracter formal. Este cunoscut faptul, că guvernarea liberală din 1922—1926 a dus o politică de excesivă centralizare, că nici nu s-a gîndit să aplice prevederile referitoare la o administrație locală fără caracter politic ș.a.m.d.

Cum se explică însă „descentralizarea", „autonomia locală", ca puncte de bază în cadrul reformei administrative preconizate de liberali? Credem că prin aceasta ei au încercat să-și creeze o anumită popularitate, să se apere împotriva acuzațiilor care li se adresau în legătură cu tendințele lor de „centralism excesiv", arătînd că, de fapt, orientarea lor se ferea de cele două extreme. Adică, pe de o parte, „statul trebuie să-și păstreze de la centru acțiunea de conducere în marile direcții politice, administrative, economice și culturale..." [34], iar pe de alta, trebuie „să se țină seama de formele descentralizării existente... Trebuie însă să alcătuim o lege românească pentru nevoile românești ale României și care să asigure și minorităților o dezvoltare compatibilă cu interesele statului român" [35].

---

[27] V. I. Brătianu, *Problemele ce se pun...* în „Democrația", anul VII, nr. 1, februarie 1919, p. 28.

[28] „Viitorul", 1 decembrie 1921. Problema a constituit obiectul unor conferințe de la Cercul de studii al P.N.L. dintre care amintim cele ținute de C. D. Dimitriu, *Descentralizare și autonomie* („Democrația", anul VII, nr. 1, martie 1919), N. N. Săneanu, *Reforma administrativă* (Ibidem, nr. 4—5, mai 1919), I. Niculescu, *Descentralizarea administrativă* („Viitorul" 17 aprilie 1921).

[29] „Democrația", anul VII nr. 2, martie 1919, p. 118.

[30] *Ibidem*, nr. 4—5, mai 1919, p. 231.

[31] „Viitorul", 17 aprilie 1921.

[32] Ibidem. Vezi și „Democrația", anul VII, nr. 4—5, mai 1919.

[33] „Democrația", anul VII, nr. 2, martie 1919, p. 120.

[34] Vezi *Pregătirea operei de guvernămînt*, în „Democrația", anul IX, nr. 11—12, noiembrie-decembrie 1921, p. 586.

[35] „Democrația", anul VII, nr. 2, martie 1919.

Un loc important ocupă în programul partidului problema muncitorească. În condiţiile avîntului revoluţionar, a afirmării tot mai hotărîte a proletariatului în viaţa ţării, a transformării Partidului socialist în Partidul Comunist Român, P.N.L. cu interese atît de însemnate în industrie, nu putea să nu acorde, de pe poziţiile sale, o atenţie deosebită acestei chestiuni. Se urmărea, în ultimă instanţă, să se dovedească „grija" P.N.L. pentru situaţia muncitorilor, pentru condiţiile lor de muncă şi trai şi în acest fel să-i atragă de partea acestui partid. Mai mult, falsificîndu-se realitatea, în scopul de a se ascunde contradicţia socială fundamentală, se ajungea la concluzia colaborării între clasa muncitoare şi burghezie: „Mai trebuie să amintim, scrie D. Drăghicescu, că prin afinitate şi interes, lucrătorii industriali sînt aliaţii fireşti ai burgheziei industriale...". P.N.L. va trece imediat la rezolvarea problemei muncitoreşti mai ales că „este în tradiţia burgheziei liberale de la noi ca să contribuie la liberarea claselor populare şi la înfăptuirea revendicărilor lor" [36]. Se ştie însă că burghezia devenise o clasă reacţionară care se opunea transformărilor revoluţionare şi tocmai clasei muncitoare condusă de P.C.R. îi revenea sarcina eliberării întregului popor de sub exploatarea capitalistă.

Programul din noiembrie 1921 conţinea la acest capitol următoarele: participarea muncitorimii la beneficii, recunoaşterea sindicatelor profesionale, reglementarea dreptului de grevă cu introducerea principiului arbitrajului obligatoriu, reorganizarea asigurărilor muncitoreşti, contractul colectiv, ziua de muncă de 8 ore, proteguirea muncii femeilor şi copiilor ş.a. S-a făcut o propagandă deosebită pentru legislaţia muncitorească preconizată de liberali şi în special pentru ceea ce se numea „participarea muncitorilor la beneficii". Această „reformă", aşa cum se va vedea mai jos, avea în întregime un caracter demagogic, avînd menirea să înşele masele muncitoare.

Virgil Madgearu, sesizînd aceasta, declara în Cameră că „participarea la beneficii" a fost „respinsă de întreaga muncitorime de pretutindeni ca o undiţă patronală!" [37].

Dar în ce consta această participare la beneficii în concepţia liberalilor? Programul P.N.L., arăta Vintilă Brătianu, „a pus la bază egalitatea tuturor factorilor vieţii economice", prin care se înţelegeau „munca", „competenţa" şi „capitalul". Şi mai departe: „Fabrica fiind ieşită de aici înainte din colaborarea celor trei factori, ei trebuie să se înfrupte toţi din propăşirea ei; de aceea am înscris în programul nostru participarea la beneficii" [38]. Acelaşi lucru îl afirma şi N. Petrescu-Comnen în conferinţa *Problema muncii*, dezvoltată la Cercul de studii şi în care cerea, între altele, legiferarea participării muncitorilor la beneficii: P.N.L. „e hotărît să strîngă într-un *cod al muncii* toate dispoziţiunile menite să realizeze egalitatea şi armonia între capital, muncă şi competenţă" [39].

„Participarea la beneficii" trebuia să realizeze „armonia" între muncitori şi patroni, aşa cum reforma agrară realizase, deja, pretindeau ei, acest lucru la sate... „Cu aceeaşi preocupare de armonie socială am transpus soluţiunea problemei agrare şi în domeniul muncii, pe tărîmul industriei" — arăta I. N. Micescu în Cameră. „Avem şi aici, în programul nostru participarea la beneficii..." [40]. Iar Vintilă Brătianu adresîndu-se alegătorilor din capitală şi judeţul Ilfov (cu prilejul unor alegeri parţiale pentru Senat, de la începutul anului 1921) promitea mai multe reforme printre care şi cea „muncitorească": „...Prin participarea la beneficii să le dea

---

[36] D. Drăghicescu, *Evoluţia ideilor liberale*, p. XIV.

[37] „Dezbaterile parlamentare, Adunarea deputaţilor", şedinţa din 27 decembrie 1919, în „Monitorul oficial", partea a III-a, nr. 22 din 22 ianuarie 1920, p. 298.

[38] Vezi scrisorile lui Vintilă Brătianu *Către alegătorii din Capitală şi judeţul Ilfov* şi *Către muncitorii şi meseriaşii alegători din capitală* în „Viitorul", din 20 şi respectiv 23 ianuarie 1921.

[39] „Viitorul", 23 ianuarie 1921.

[40] „Dezbaterile parlamentare, Adunarea deputaţilor" şedinţa din 27 decembrie 1919, în „Monitorul oficial" partea a III-a, nr. 22 din 22 ianuarie 1920, p. 298.

(muncitorilor — n.n.) putința să se înfrupte la propășirea generală a industriei. În loc de lupta între clase să ajungem și aici (ca și la sate — n.n.) la solidaritatea socială și economică" [41].

Iată calea preconizată de P.N.L. pentru asigurarea ordinii și liniștii sociale. Același deputat, I. N. Micescu, făcea în continuare unele precizări în legătură cu scopul și conținutul teoriei „participării la beneficii": „Participarea la beneficii reprezintă față de uzină ceea ce reprezintă dijma una și una față de proprietatea rurală. Din aceste beneficii, dacă este sîrguitor și econom, dacă este prevăzător și sobru, muncitorul va putea să-și realizeze un început de capital... Eu cred... că nu se poate ca în cele din urmă... să nu se ajungă pe cale pașnică și evolutivă, nu prin zguduiri și cu vărsări de sînge, la acest ideal social care este idealul nostru liberal, ca munca să respecte proprietatea, pentru că reprezintă o muncă trecută și proprietatea să ajute munca pentru ca să reprezinte o proprietate viitoare...

Voim pe calea aceasta să ajungem la o cît mai mare independență a muncitorimii față de capitaliști și la o cît mai mare dragoste a capitaliștilor față de muncitorime" [42].

Am reprodus acest fragment mai întins pentru a arăta că în chestiunea „participării la beneficii" programul P.N.L. nu conținea decît speculații cu caracter demagogic, care urmăreau să atragă muncitorimea și să ascundă principalele contradicții sociale în spatele posibilității iminente a „armoniei", „înfrățirii" dintre muncă și capital.

Și celelalte aspecte ale reformei legislației muncitorești preconizate de liberali au fost pe larg prezentate [43], numai că, în cea mai mare parte, ele au rămas simple promisiuni. În perioadele sale de guvernare, P.N.L. nu numai că nu a legiferat cele înscrise în programul său ci a luat măsuri aspre împotriva clasei muncitoare și a Partidului Comunist. Prăpastia între cele promise și cele realizate a fost subliniată de la tribuna Camerei de deputatul socialist din Iași, Gh. Tănase: „...Uitați-vă acum la acest afiș (arătînd programul partidului liberal din propaganda electorală — n.n.) și vedeți cochetăria partidului liberal față de muncitori și citiți declarațiile de dragoste pe care le făceau liberalii muncitorilor după război. ...Cînd muncitorii însă, pe baza acestor făgăduieli și programe afișate, au cerut 8 ore de lucru, cînd același lucru l-au cerut și muncitorii și lucrătorii din fabrica Letea, care este o fabrică eminamente liberală, atunci s-au împușcat muncitorii, iar conducătorii greviștilor au fost depuși la închisoare. Cînd lucrătorii au cerut să se recunoască dreptul sindicatelor lor, să se recunoască contractul muncii, să se recunoască 8 ore de muncă, să se recunoască minimum de salariu, atunci d. Brătianu a adus vînătorii de munte și a înecat în sînge mișcarea muncitorească pornită de la București" [44].

Guvernul Ion I. Cuza Brătianu a luat, în perioada 1922—1926, măsuri cu pronunțat caracter antimuncitoresc. Ziua de muncă de 8 ore nu a fost respectată, încheierea contractelor colective întîmpina numeroase greutăți, autoritățile au intervenit direct atunci cînd s-a pus problema menținerii unității sindicale ș.a.m.d. În ce privește „participarea la beneficii" a muncitorilor, chestiunea a fost complet părăsită,

---

[41] „Viitorul", 20 ianuarie 1921.

[42] „Dezbaterile parlamentare, Adunarea deputaților", ședința din 27 decembrie 1919, în „Monitorul oficial", partea a III-a, nr. 22 din 22 ianuarie 1920, p. 299.

[43] Vezi de pildă Romulus Angelescu, *Asupra reformei muncitorești* în „Democrația", anul VII, nr. 2, martie 1919, precum și „Dezbaterile parlamentare, Adunarea deputaților", ședința din 11 august 1920 în „Monitorul oficial", partea a III-a, nr. 45 din 21 august 1920 și ședința din 12 august 1920, „Monitorul oficial", partea a III-a, nr. 46 din 22 august 1920 (discuția proiectului de lege pentru reglementarea conflictelor colective de muncă).

[44] „Dezbaterile parlamentare. Adunarea deputaților" ședința din 5 august 1920, „Monitorul oficial", partea a III-a, nr. 39, p. 823.

din simplu motiv că acest lucru nici nu putea fi realizat în condițiile sistemului capitalist.

Guvernul liberal a trecut la acțiuni represive împotriva mișcării muncitorești, și, în 1924, a scos în afara legii Partidul Comunist Român. În ciuda greutăților întîmpinate în această perioadă, clasa muncitoare și partidul său arătînd că nu poate fi vorba de „egalitate" și „înfrățire" între muncă și capital, demascînd caracterul demagogic al lozincii „participării la beneficii", a continuat lupta pentru apărarea cuceririlor din anii precedenți, împotriva ofensivei patronale ce a caracterizat perioada de stabilizare.

În aceste pagini, am făcut aprecieri în legătură cu *unele* din punctele programului Partidului național-liberal, încercînd să desprindem și anumite concluzii. Chestiunile neabordate aici (și în special poziția față de refacerea și dezvoltarea economiei naționale), vor fi dezbătute într-o lucrare viitoare, în care vom prezenta și concluziile generale referitoare la programul P.N.L. din perioada 1918—1921.